

LES AVENTURES DE L'ARRENCAMENT I TRASLLAT DE LES RESTES ROMÀNIQUES DE LES ESGLÉSIES PIRINENQUES CATALANES (1919-1923)

II

La col·lecció romànica entre els anys 1912 a 1916

L'ANY 1912, quan vaig ingressar al servei tècnic del Museu, la col·lecció constava de dotze exemplars, dos dels quals – que resultà que eren els més antics – ja existents en el petit nucli d'objectes reunits pel senyor Puiggarí en el primitiu museuet municipal de l'Ajuntament, i la majoria dels altres comprats per Pijoan en les seves excursions, i els pocs restants adquirits per la Junta, després, en el comerç d'antiguitats. A més, al costat dels frontals de fusta, es trobaven exposades les còpies de les pintures murals ja esmentades i publicades en els fascicles que publicà l'Institut d'Estudis Catalans.

El 1916, la Junta m'encarregà especialment de la Secció d'Art Medieval, i es nomenà una comissió que en tingués cura i que proposés els seus acords, en forma de dictamen, al ple de la Junta. Presidia la Junta, llavors, el gran escultor Josep Llimona, i la nova comissió el vocal diputat provincial, advocat i poeta Jaume Bofill i Matas.

Seguint l'exemple que m'havia donat Pijoan, vaig proposar a la Comissió un viatge d'exploració i compres directes als posseïdors d'objectes interessants, que és el que feien els antiquaris. El vocal tresorer de la Junta, Josep Rogent, advocat i regidor, fill del famós arquitecte restaurador de Ripoll, em lliurà cinquanta mil pessetes, que vaig dipositar en lloc convenient, me'n vaig anar cap a la Seu d'Urgell, per fer-hi un tomb, acompanyat d'un fotògraf i amb una carta de la infanta Isabel que recomanava al cardenal Belloch, bisbe de la Seu i Príncep d'Andorra, els desigs del Museu de Barcelona.

No sense dificultats vam aconseguir de trencar el mal costum dels rectors de les míseres esglésies pobletanes de vendre irreponsablement als antiquaris els objectes poc o molt deteriorats abandonats en les polsoses golfes. Objectes mobles, fora d'ús o del culte, de vegades importants, com un famós copó romànic incomplet, peça esmaltada a l'estil de Llemotges, de gran interès, en poder d'un corredor d'antiguitats de la Seu d'Urgell..

A la tornada d'aquelles primeres expedicions es va fer en el Museu de la Ciutadella una exposició de les adquisicions fetes, i va ser tan gran la sorpresa, la importància i la bellesa de les peces exposades, que don Lluís Plandiura, fins llavors col·leccionista de pintura contemporània, es convertí en col·leccionista d'antiguitats, entrant en concurrència i competència amb el Museu; seguint-me els passos, va adquirir gran part de les peces que jo no vaig poder comprar per manca de diners i dels acords i els tràmits dels quals no pot prescindir cap entitat pública.

Va ser l'any 1919 quan es produí la famosa disputa per la possessió del tern de Sant Valerià de la catedral de Lleida, del qual parlarem un dia.

Les pintures murals romàniques del Castell de Mur, que es troben en el Museu de Boston, als Estats Units

Un dia de l'any 1919 se'ns comunicà confidencialment que dos senyors estrangers que tenien al seu servei un petit equip de tècnics italians especialistes en la tècnica d'arrencar dels murs les pintures al fresc acabaven d'arrencar les que decoraven l'absis de l'església de Mur, que aquí reproduïm en una fotografia de la còpia a l'aquarel·la que la Junta de Museus va encarregar perquè les publicués l'Institut.

Mur es troba a la Conca de Tremp (Lleida), i el temple, que serví de parròquia, formà part d'un edifici fortificat les ruïnes del qual es conserven al seu voltant. Hi ha notícies del temple des de 1069, i el conjunt de la decoració mural del seu absis, obra del segle XII, és un

edels més complets i més ben conservats dels nostres conjunts murals coneguts. Avui, el seu original es troba en el Museu de Boston, als Estats Units.

Com es veu, doncs, la notícia de l'arrencament no arribà a temps i no es va poder evitar-ne la sortida. Sortida del país que cap text de cap llei de l'Estat prohibia, ni cap text autoritzava, ni cap comissió de monuments tenia enregistrada en cap catàleg de la seva demarcació.

Així anaven..., més ben dit, "se n'anaven" les coses del nostre patrimoni artístic, quan es començava a formar, amb les que es van poder salvar, aquesta col·lecció "única en el món".

Primera entrevista amb els "empresaris" estrangers de l'"Operació Mur"

Em vaig informar, tant com vaig poder, de l'assumpte i de les persones que l'havien promogut i hi havien intervingut, encara que vaig tenir la sensació que no havia arriat al fons de l'afer. Dels dos estrangers, vaig saber que un, ja home madur, es deia Pollak i era súbdit dels Estats Units, i que l'altre més jove, es deia Dareppe i era francès, i que a Barcelona s'allotjaven a l'hotel Regina, inaugurat de feia poc.

Els meus informadors, corredors d'antiguitats de la muntanya lleidetana, em van dir que els dos personatges ja havien comprat a les parròquies la totalitat de les pintures que havien estat reproduïdes en els fascicles de l'Institut. Que les compres s'havien fet al llarg d'una excursió d'aquells senyors, que anaven en caravana, precedits per una mula que portava els equipatges, molt "macos", i unes caixes d'ampolles de xampany. Que acompanyaven els estrangers personatges coneguts en el país com agents electorals, molt actius en temps d'eleccions, coneixedors del clima polític i al servei dels cacics, que sabien on calia deixar una bona propina "aquí", una promesa apetitosa "allà" o una amenaça velada "més enllà"...

Fos com fos, darrere el pas dels expedicionaris quedava un rastre de bitlletets de banc, d'ambicions despertades i de rumors i sospites de si el rector "tal", el secretari "qual" i l'alcalde "de més avall"...

Veient que la cosa era molt greu, ho vaig explicar al president de la Junta i al de la Comissió, i en vam anar a informar al senyor President de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, el qual envià un telegrama de protesta al ministre, que no va tenir resposta.

Aquell vespre, amb tot el que sabia, em vaig presentar a l'hotel Regina i vaig demanar per veure el senyor Pollak, amb més ganes de saber coses que de dir-ne. Pollak, amb el senyor Dareppe al costat i un gran gos danès, em va rebre a la seva cambra amb la meva tarja a la mà, i jo vaig començar per comunicar-li que l'Excel·lentísim Senyor President de la Mancomunitat de Catalunya, president dels Cos de Diputats de tota la regió, havia enviat al Govern un telegrama de protesta per l'afer de Mur, i que en el tren exprés sortia cap a Madrid una comissió de diputats per anar a veure el ministre, cosa, aquesta darrera, que no era veritat.

Pollak jugà la corda forta i contestà, en to altiu, que no havia violat cap llei del país (i era veritat), que ell també coneixia diputats (ja ho sospitava) i que jo no era ningú per intervenir.

Jo vaig replicar que sí que em corresponia intervenir pel meu càrrec en el Museu, i, a més (tot mostrant-li l'estilogràfica que tenia a la mà) que amb la meva ploma podia escriure en els diaris coses que potser l'obligarien a sortir del país demà mateix perseguit a cops de tomàquet.

Va intervenir Dareppe, polsant la corda fluixa, i llavors jo vaig polsar la dolça i els vaig manifestar, molt clarament, que no teníem cap voluntat de perjudicar-los en els seus interessos, i que, tenint com tenien a Catalunya un equip de tècnics italians que devien costar i gastar força, podrien tractar d'arrencar els frescos "per compte del Museu", que ja havia començat, davant l'opinió pública, el Govern i les autoritats de l'Església, una campanya per no deixar sortir els frescos com ja havia sortit el de Mur.

Em vaig retirar segur que els havia deixat impressionats, i sentint ue amb les meves amenaces havia iniciat, noresmenys que el pla de la campanya de defensa que calia endegar.

I vaig començar per on calia, d'acord amb el president de la Junta, el de la Comissió i el tresorer, Josep Rogent, home serè i de bon consell.

El Vicari General de la Seu d'Urgell (seu vacant) i el nou bisbe electe, l'Excel·lentíssim i Reverendíssim Dr. Guitart

Vaig demanar hora al doctor Guitart, biste electe de la Seu d'Urgell i futur copríncip d'Andorra, que em va rebre en el seu domicili de Barcelona i es posà en contacte amb el doctor Viladrich, vicari general de la diòcesi. Com a resultat d'aquesta gestió, es dictà immediatament una ordre anul·lant, per violació de les lleis canòniques, tots les compres de pintures romàniques, que s'havien fet demanera irregular.

Pràcticament, doncs, s'havia guanyat la batalla.

Més tractes amb els “empresaris”, i la idea d'un “contracte” amb la Junta de Museus

Davant l'actitud del prelat, de la protesta pública que preparava la Mancomunitat de Catalunya, de l'elevada al Govern central i d'una campanya de Premsa, així com davant les despeses que comportaven els operaris de l'equip tècnic expressament vingut d'Itàlia, els empresaris” es van decidir a pactar. I com que jo em temia que el seu intent frustrat d'arrencar tots els frescos es podia repetir demà amb d'altres, perquè el negoci (havent-se pagat segons es va dir seixanta mil dòlars per la compra de les pintures de Mur) era temptador. Vaig considerar que, puix que els “arrencadors” encara eren a Barcelona, teníem el deure d'aprofitar l'ocasió, i deixar per temps millors la bona doctrina arqueològica que vol que les coses restin en el lloc per al qual van ser fetes...

I com fos que aquí, el que passava era que “les coses” se n'anaven del lloc per al qual havien estat fetes cap a Boston, valia més... etcètera.

Invitació al President de la Mancomunitat de Catalunya a presidir la reunió de la Junta de Museus en la qual s'havia de decidir l'arrencament dels frescos romànics

Exposat el meu punt de vista a la Comissió, vam elevar dictamen a la Junta, i abans de la reunió, el seu president, Josep Llimona, acompanyat de Bofill i Matas, visità el President de la Mancomunitat de Catalunya (i president honorari de la Junta de Museus) per invitar-lo a presidir la reunió en la qual es presentaria i debatria el dictamen. I amb gran sorpresa de tots dos, el senyor Puig i Cadafalch es mostrà oposat a l'arrencament, en nom de la bona doctrina abans exposada.

Llimona i Bofill em vam exposar la disconformitat del President sense el qual... I jo me'n vaig anar a veure el senyor Puig i Cadafalch, que “en bona doctrina” tenia raó, i que davant els representants de la Junta de Museus havia manifestat el seu bon criteri de President i d'arqueòleg, que va fer constar també en la reunió de la Junta. Però davant la realitat dels fets: el seu telegrama al ministre, sense resposta; els seus mossos d'Esquadre, sense autoritat més enllà dels límits de la província de Barcelona; la inexistència de lleis de defensa del patrimoni artístic del país; el fet que les pintures no figuressin entre els monuments d'interès nacional, i el recent exemple de Mur, el President, després d'haver-s'hi oposat, es decidí en favor de l'arrencament, que va ser aprovat per unanimitat.

Així havien d'acabar per ingressar en el Museu de Barcelona els frescos romànics arrencats dels murs de les esglésies romàniques de Catalunya, on es trobaven en mal estat i abandonats, que són la part més vistosa d'aquesta col·lecció “única en el món”, que avui ens honora davant el món.

Un contracte amb els “empresaris” de l'operació dels frescos de Mur

Els “empresaris” es van decidir a pactar amb la Junta, i Bofill i Matas, advocat i diputat provincial, president de la Comissió d’Art Medieval s’encarregà d’establir els termes de l’acord, amb la meua assistència. El text del contracte elaborat va ser acceptat i signat per ambdues parts: la Junta i els “empresaris”.

Grosso modo, el contracte establia les obligacions següents:

1. Els “arrencadors” havien de pagar al Bisbat, en concepte de garantia, mentre duressin els treballs, el preu fixat per cada conjunt, que l’administració de la diòcesi vendria a la Junta de Museus de Barcelona. L’import d’aquiesya garantia s’anotaria al compte de despeses de l’empresa.
2. La Junta pagaria un tant fixat per cada metre quadrat de pintura arrencada i transportada degudament la lloc que la mateixa Junta indicaria.
3. L’empresa afegiria un tant per cent de benefici industrial sobre la totalitat del cost, que els empresaris cobrarien quan, de comú cord, es donessin per acabats els treballs.
4. La Junta s’obligava a dipositar en un banc, a títol de garantia, la quantitat de 300 000 pessetes que els empresaris rebrien quan fos acabada l’operació i un cop fets els comptes pertinents.

Signat el contracte, es van poder començar els treballs, que van permetre, al final, tenir en el Museu, arrencades, transportades i col·locades, les pintures sense haver avançat ni un cèntim. Només amb una garantia, sense interessos i que ni tan sols calgué fer efectiva gràcies a la intervenció de l’advocat del Banc de Catalunya (propietat dels senyors Fàbregas i Recansens), don Pere Coromines. A ell, i al Banc i els seus propietaris, el nostre agraïment.

La instal·lació provisional de les pintures romàniques en el Museu del Parc de la Ciutadella, inaugurada pels reis d’Itàlia el juny de 1924

El juny de 1924, en plena dictadura del general Primo de Rivera, SS.MM. els reis d’Itàlia i el príncep del Piemonte havien de visitar Barcelona, i la Junta de Museus, amb el desig d’accelerar la instal·lació de les pintures, encara que fos provisional, proposà a l’alcalde que els reis la inauguessin.

I ara, una anècdota: sembla que el cap de Policia havia disposat canviar cada dia per al dia següent el programa de festes i visites reials, sense que ho sabés ningú més que el següent regi i la policia, i només unes hores abans els il·lustres visitants. Així, doncs, el Museu preparà per “demà” la visita dels reis, i “avui”, la vigília, el president de la Junta, que era el senyor comte de Belloch, convocà una reunió en el mateix Museu per veure l’exposició i comprovar si tot era a punt per l’endemà.

Arribà l’hora de la reunió convocada i... de sobte, sonà el telèfon del meu despatx en el Museu, i la veu del nostre estimat amic Manuel Ribé, cap de Cerimonial de l’Ajuntament, ens comunicà que els reis d’Itàlia i el príncep sortien en aquell moment del restaurant Miramar de Montjuïc, on havien dinat, i feien cap directament al Museu.

Sobresaltats, vam baixar al portal de l’edifici, i immediatament arribà en una furgoneta la policia secreta, els membres de la qual es repartí pels terrats i claraboies de l’edifici.

No sé per què, se m’acudí tot d’una de pensar en la reina, a la qual ens disposàvem a rebre sense donar-li ni una flor. Vaig sortir a fora i en veure el jardiner que estava regant les plantes de la Plaça d’Armes, el vaig cridar per encarregar-li que agafés un taxi anés a la Rambla a comprar un bon ram de roses blanques, el millor que trobés, i tornés de seguida, que si no el podíem donar a la reina quan entrés, ho fariem a la sortida.

I allà se'n va anar el bon home. Mentrestant ja vaig veure arribar els cotxes del seguici reial, i un altre núvol de policies que es van distribuir darrere els arbusts del jardí de davant del Museu.

La visita va ser ràpida i en un clima d'inquietud. L'ajudant del rei, que precedia el grup, no parava de recomanar brevetat. I a la sortida, mentre el president de la Junta acomiadava els reis, arribà a tota velocitat un taxi, damunt del qual es va llançar una allau de policies que es van posar a apallissar a cops de porra el pobre jardiner que portava el ram de roses per a la reina.

Cal dir que l'alarma era justificada: el jardiner, que quan el vaig enviar a comprar el ram estava regant, tal com baixà del taxi, amb la camisa descordada, ensenyant el pit pelut, arremangades fins als colzes les mànigues i les calces fins als genolls, tot ell poc o molt remullat per la manguera, i amb el seu ram de roses a la mà, era la viva estampa de l'anarquista que havia llançat al rei la bomba dissimulada en un ram de roses.

Vaig tenir por que el matessin i vaig córrer a temps de salvar-lo i de prendre-li de les mans el ram, i després d'explicar als policies, com vaig poder, la confusió, en girar-me, amb el ram a les meves mans, cap on eren els reis i els membres del seu seguici i els de la Junta, els veure tots els posició de fermes i quiets com soldats, amb les cares blanques i els ulls badats.

Va ser un moment, només, del qual potser alguns ni se'n va adonar, però sí el rei i el príncep... I la reina, blanca i bella com la rosa més bonica d'aquell ram que en nom de la Junta de Museus vaig tenir l'honor de posar-li als braços...que encara vaig sentir tremolosos,

Publicat a JOAQUIM FOLCH I TORRES *Últims escrits. Destino 1952-1963*. Fundació Folch i Torres: Palau-Solità- Plegamans, 2009 (M. Mercè Vidal i Jansà, coord., trad. Ramon Folch i Camarasa) pp.277-282